

ENSIMMÄINEN YRITTÄJYYSKASVATUKSEN TUTKIJA- JA TOIMIJATAPAAMINEN
JÄRJESTETTIIN 9.-10.2.2007 VAASAN YLIOPISTOSSA.
TÄMÄ ARTIKKELI ON KIRJOITETTU VALTAKUNNALLISEN TAPAAMISEN
TUTKIMUSESITYKSIIN JA –TEEMOIHIN PERUSTUEN.

Luova yrittäjyys- pedagogiikka avaa ovia yrittäjyydelle taideyliopistossa

Outi Hägg

Projektipäällikkö, KM, KTeO

Tampereen yliopisto

IADE Suomen taideyliopistojen koulutus- ja kehittämissinstituutti

hagg.outi@kolumbus.fi

outi.hagg@iade.fi

Luovia toimialoja on viime vuosina ravistellut voimakas elinkeinorakenteen muutos ja luovien toimialojen osaamistarvearvioissa yrittäjyyden edistäminen on nähty keskeisenä. Yrittäjyyteen identifioituminen luovilla toimialoilla on mielenkiintoinen ja monimutkainen ilmiö. Taidealoilla nähdään tärkeänä, että yrittäjyydestä puhutaan sellaisella tavalla, joka ei tuntuisi vieraalta taidekontekstissa. Yrittäjyyden opetuksessa on yleisestikin tarve muuttaa paradigmoja. Luova yrittäjyyspedagogiikka on uusi lähestymistapa yrittäjyyden opetukseen. Tähän asti yrittäjyyden opetuksessa on painotettu kognitiivista ulottuvuutta ja keskitytty deklarativisen tiedon jakami-

seen. Luova yrittäjyyspedagogiikka painottaa tasapuolisesti ihmisen affektiivista, konatiivista ja kognitiivista ulottuvuutta tässä nimenomaisessa järjestyksessä. Tässä artikkelissa raportoitu empiirinen tutkimus osoittaa, että lähestymistapa on hedelmällinen. Luovassa yrittäjyyspedagogiikassa on keskeistä hoollinen ihmiskäsitys, kokemuksellinen ja yhteistoiminnallinen oppiminen sekä luovat oppimismetodit. Yrittäjyyteen identifioituminen merkitsee identifioitumista kokonaisuutena ihmisenä.

Johdanto

Yrittäjyys on ollut viimeaikoina voimakkaasti esillä niin suomalaisessa kuin kansainvälisessä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Paasio,

Nurmi ja Heinonen (2005) toteavat, että monet yhteiskunnan murrokset ovat luoneet tilaa yrittäjyydelle yhteiskunnassamme, jossa ollaan siirtymässä palkkatyöyhteiskunnasta yrittäjyisyhteiskunnaksi. Luovia toimialoja on viime vuosina ravistellut voimakas elinkeinorakenteen muutos. Lagerströmin ja Mitchelin (2005) mukaan luovien toimialojen osaamistarvearvioissa yrittäjyyden edistäminen on keskeistä. Yrittäjyys tulee nähdä yhtenä kulttuuri- ja taidealojen tulevaisuuden kehittämisen välineenä.

Luovilla toimialoilla (*creative industries*) tarkoitetaan tässä artikkelissa toimintaa ja ammatteja, jotka pohjautuvat yksilölliseen luovuuteen, taitoihin ja lahjakkuuteen. Wileniuksen (2004) mukaan luovat toimialat pystyvät synnyttämään yrityksiä ja tuomaan lisäarvoa olemassa olevien pk-yritysten kehittymiseen. Jos luoviin toimialoihin liitetään Johanssonin (2004) esityksen mukaisesti vielä uudenlaiset toimialayhdistelmät kuten tiede, taide ja teknologia ja niiden välimaastot, on luovuudella nähty olevan vieläkin suurempi taloudellinen merkitys. Toisaalta luova toimiala liittyy perinteisen toimialajaottelun kentässä toimialoihin, joita luonnehtii vahva identifioituminen substanssin hallintaan.

Tämä artikkeli perustuu tutkimukseen, jonka tarkoituksena on yhdistää yrittäjyys ja luovan alan ammatillisuus sekä tuottaa uutta tietoa yrittäjyyteen identifioitumisen prosessista luovilla toimialoilla. Tutkimus kiinnittyy pragmaattisesti orientoituneeseen fenomenologis-hermeneuttiseen paradigmaan. Grounded Theory lähestymistapa, jota tutkimuksessani käytän, on aineistopohjainen teorian rakentumismalli, mikä tarkoittaa sitä, että tutkimuksen

teoria rakentuu aineiston pohjalta kuitenkin niin, että teoreettiset esioletukset sallitaan taustalla. Tutkimuksessa toteutetaan abduktiivista päättelyn logiikkaa.

Tässä artikkelissa raportoidaan osatutkimus, jossa tutkimuskysymyksenä, miten yrittäjyyttä tulisi lähestyä, jotta yrittäjyyteen identifioitumista voitaisiin edistää taideyliopistokontekstissa. Perinteisesti yrittäjyyden opetus on toteuttanut behavioristista oppimiskäsitystä. Muutosta enteilee se, että kansainvälinen keskustelu yrittäjyyden opettamisesta on siirtynyt sisältökysymyksistä opetus- ja oppimisprosesseihin (Carrier 2005, 151-152). Carrier korostaa, että yrittäjyyden opetuksessa on tarve muuttaa paradigmoja. Hän kutsuu yrittäjyyden tutkijoita ja toimijoita kehittämään ja testaamaan uudenlaisia lähestymistapoja ja metodeja sekä jakamaan tulokset toisten kanssa. (mt.) Tähän haasteeseen tämä artikkeli haluaa olla vastaamassa. Luova yrittäjyyspedagogiikka on empirian ja teorian vuoropuhelussa kehittyvä näkemys yrittäjyyden opetukseen.

Tässä artikkelissa tutkimusasetelmasa kiinnitetään huomio vaiheeseen, jossa yrittäjyysintentio on muuttumassa yrittäjyyteen sitoutumiseksi. Tässä osatutkimuksessa on käytetty grounded action (GA) lähestymistapaa. GA on transformatiivinen metodi. Se pitää sisällään prosessin, jossa jatkuvasti havaitaan, löydetään, opitaan, uudelleen arvioidaan ja uudelleen opitaan. Toimintavaiheessa reflektoidaan jatkuvasti teoriaa, toimintoja ja tuloksia. Tämä pitää sisällään jatkuvan kehittämisen aspektit. (Simmons & Gregory 2003, 8.)

Artikkelin empiirinen aineisto on kerätty IADE Suomen taideyliopistojen koulutus- ja kehittämisinstituutin ”Luo-

vien alojen yrittäjyysvalmennus” – kurssilta syksyllä 2006. IADE on Taideteollisen korkeakoulun ja Teatterikorkeakoulun yhteinen luovien alojen täydennyskoulutuksen instituutti. Kurssi toimi kehittyvän luovan yrittäjyyspedagogiikan toteuttamisen ensimmäisenä areenana. Artikkelissa hahmotellaan luovan yrittäjyyspedagogiikan teoreettisia perusteita, jossa keskeistä on holistinen ihmiskäsitys, kokemuksellinen ja yhteistoiminnallinen oppiminen sekä luovat oppimismetodit.

Elinkeinorakenteen muutos luovilla toimialoilla

Kauppa ja teollisuusministeriön Luovien alojen yrittäjyuden kehittämisstrategian 2015 mukaan luovien alojen yrittäjyys on kasvava yritystoiminnan alue. Eurooppalaisessa tarkastelussa kulttuurin ja luovien alojen sektorin arvo oli vuonna 2003 yli 650 miljardia euroa, mikä oli enemmän kuin autonvalmistusteollisuuden tai ICT-sektorin. Luovien alojen työvoiman tarve on kasvanut ja vuonna 2004 kulttuurin ja luovien alojen sektorilla työskenteli 5,8 miljoonaa ihmistä, mikä oli 3,1 prosenttia koko työllisestä työvoimasta. Ala kasvoi 12,3 prosenttia enemmän kuin muu talous (Luovien alojen yrittäjyuden kehittämisstrategia 2015).

Luovia toimialoilla elinkeinorakenteen muutos merkitsee osaamistarpeiden muutosta. Suomessa luovien alojen liikevaihto ja jalostusarvo kasvoivat vuosien 2000-2005 välillä 15 prosenttia, kun samaan aikaan elektroniikkateollisuuden jalostusarvo pieneni seitsemän prosenttia ja metsäteollisuuden 38 prosenttia (Luovien alojen yrittäjyuden kehittämisstrategia 2015). Lagerströmin ja Mitchellin (2005) tutkimus osoittaa,

että luovan työn ja perinteisen kulttuurituotannon liitto on murtumassa ja taiteiden sekä taideteollisen alan jatkojalostus on suuntautumassa muualle eli osaksi liike-elämää palvelevia osaamisintensiivisiä palveluja. Tämä muutos saattaa tarkoittaa esimerkiksi muotoilun merkitystä osana teollista tuotantoa ja taidekäsityön muuttumista osaksi palvelusektoria. Näin ollen luovien alojen yrittäjyuden kehittämisen kautta Suomi voi olla vahvistamassa muiden toimialojen ja koko maan kilpailukykyä. Toisaalta perinteisten taiteilija-ammattiryhmien kuten muun muassa kuvataiteilijat, näyttelijät, dramaturgit ja kirjailijat työllistyminen taiteen ja kulttuurin toimialoille on yhä kireämpää (Lagerström & Mitchell 2005, 194). Kanerva ja Lehtikoinen (2007) näkevät, että perinteisillä taidealoilla on kysymys taidealan paradigman muutoksesta, mikäli taiteilijoiden luovaa osaamista halutaan hyödyntää kansallisen kilpailukykyyn vahvistajana. Tämä merkitsee uusia osaamistarpeita, jotka liittyvät substanssiosaamisen päivittämiseen ja syventämiseen sekä yleis-, moni- ja soveltavan osaamisen laajentamiseen (Kanerva & Lehtikoinen 2007, 5). Tämä kehitys raivaa tietä yrittäjyydelle luovilla aloilla.

Kynnys yrittäjyyteen on luovien alojen ammattilaisille suuri. Taustalla näytävät olevan kielteiset asenteet yrittäjyyttä kohtaan. Yrittäjyuden ja sen myötä tulevan osaamisen tuotteistamisen koetaan tukahduttavan luovan ilmaisun. Keskeisinä yrittäjyuden esteinä nähdään liiketoimintaosaamisen puute, kotimarkkinoiden pienuus ja verkostojen puute (mt. 108-112; 127). Liiketoimintaosaamisen puute on ymmärretty tiedon puutteeksi yritystoiminnasta. Kuitenkin se merkitsee ennen kaikkea kykenemättömyyttä toimia totutusta poiketen

muuttuvassa toimintaympäristössä. Toimialalle on tyypillistä keskittyminen oman osaamisensa varjeluun ja raja-aitojen rikkoutuminen kysyy uutta suhtautumista ammattiin. Näin ollen yrittäjyyden omaksuminen koskettaa sekä yksilötasolla että ammattikuntatasolla ammatti-identiteettiä. Lagerström ja Mitchell (2005) toteavat, että myös yrittäjyyden kuva on vanhentunut stereotypia ja vaatii modernin yrittäjäkuvan kirkastamista houkutellakseen alalle toimijoita. Yrittäjyyteen orientoitumista puoltavat omintakeisuus, monialaisuus, joustavuus, innovatiivisuus, kyky yhdistää uusia asioita ja toteuttaa omaleimaisia palveluja ja tuotteita (Lagerström ja Mitchell 2005, 108-112; 127). Yrittäjyyden tuominen luoville toimialoilta on haastava tehtävä. Yrittäjyyden opetuksen on löydettävä uusia lähestymistapoja ja saavutukseen luovan alan toimijat.

Ammatti-identiteetti ajan murroksessa

Minäkäsitys on ihmisen tietoinen käsitys itsestään. Aho ja Laine (1997) toteavat, että minäkäsitys määrää ihmisen odotuksia ja tulevaisuuden suunnitelmia. Minäkäsitys sisältää itsensä tiedostamisen, itsensä tuntemisen ja itsensä arvostamisen. Ihmisen minäkäsityksestä voidaan siten jossain määrin ennustaa hänen käyttäytymistään (Aho & Laine 1997, 16). Näin ollen minäkäsitys ja itsetunto ovat ammatillisen kasvun ja yrittäjyysuraorientaation kannalta oleellisen tärkeitä.

Taiteellisuus (*artistry*) on erottamaton osa luovan alan toimijan minäkäsitystä ja ammatti-identiteettiä. Taiteellisuus tarkoittaa yksilön itseilmaisua ja sen tarkoituksena on tuottaa esteettisiä objekteja. Meadin mukaan taiteellisessa

ilmaisussa yksilö ikään kuin pysäyttää suhteensa ulkomaailmaan (Sutinen 2003, 31-52). Tästä näkökulmasta käsin taiteellisuuden näkeminen itseisarvona on ymmärrettävää.

Nykyinen pirstaleiseksi muuttunut maailma asettaa pohdinnat minäkäsityksestä ja identiteeteistä uuteen valoon. Hall (1999) toteaa, että vanhat identiteetit, jotka vakauttivat pitkään sosiaalista todellisuutta, ovat rappeutumassa. Hallin mukaan muutokset antavat tilaa uusille identiteeteille, mutta samalla ne horjuttavat ja sirpaloittavat yksilöä yhteisenä subjektina. Tämä ”identiteettikriisi” on osa suurempaa muutosprosessia ja horjuttaa niitä tukipisteitä, joita yksilöllä on ollut sosiaalisessa maailmassa (Hall 1999, 19-20). Tämä Hallin esittämä ajatus on todentunut muun muassa vanhojen ammatti-identiteettien murtumisena, jota voisi kutsua ammatillisen minäkäsityksen paikaltaan siirtymiseksi.

Hall (1999) on erottanut kolme erilaista käsitystä identiteetistä. Ensiksi hän puhuu valistuksen subjektista, joka perustui individualistiseen käsitykseen ihmisestä jatkuvana ja itsensä kanssa ”identtisenä” olemisesta koko olemassaolonsa ajan. Toiseksi Hall puhuu sosiologisesta subjektikäsityksestä, jossa yksilön identiteetti muodostui suhteessa ”merkityksellisiin” toisiin. Muun muassa Mead ja muut symboliset interaktionistit ovat niitä auktoriteetteja, jotka työstivät tätä interaktiivista käsitystä identiteetistä ja minästä (Hall 1999, 21-22; Schellenberg 1988, 43-45; 53). Kolmanneksi Hall nostaa esiin postmodernin subjektin, jolla ei ole kiinteää, olemuksellisesti pysyvää identiteettiä, vaan identiteetistä tulee liikkuva siinä mielessä, että yksilö ottaa erilaisia identiteettejä eri aikoina. Nämä erilaiset identiteetit

eivät kuitenkaan ryhmyty yhtenäiseksi kokonaisuudeksi jonkin eheän minän ympärille, vaan yksilön sisällä on eri suuntiin tempoilevia identiteettejä. Yksilön identifikaatio vaihtelee siten jatkuvasti. Hall toteaaakin sarkastisesti, että täysin yhtenäinen, loppuunsaatettu, varma ja johdonmukainen identiteetti on fantasiaa (Hall 1999, 22-23).

Ruohotie (2004) yhtyy Hallin (1999) käsitykseen postmodernista subjektista ja toteaa, että minäkäsitys on identiteettiin liittyvä kognitiivinen rakenne, joka tarkoittaa jatkuvaa itsensä käsitteellistämistä suhteessa erilaisiin roolivaatimuksiin tai omiin kompetensseihinsä. Ruohotien mukaan eri tilanteissa korostuvat erilaiset minäkäsitykset ja yksi jako määrittää minäkäsityksiä on jakaa ne sen mukaan, miten ne määrittelevät yksilön identiteettiä. Eräs tapa luokitella identiteettejä on luokitella ne sen mukaan, mihin yksilö kulloinkin identifioituu. Ruohotie nostaa esiin kolme minäkäsitystä. Persoonallinen identiteetti tarkoittaa sitä, miten yksilö määrittelee itsensä suhteessa toisiin eli miten ainutlaatuiseksi hän kokee itsensä. Sosiaalinen identiteetti puolestaan merkitsee sitä, miten yksilö määrittelee itsensä interaktiossa. Sosiaalinen identiteetti kiinnittää siten minäkäsityksen laajempaan sosiaaliseen kenttään. Kollektiivinen identiteetti korostuu puolestaan yhteisöllisyydessä. Ruohotie painottaa, että yksilöllä on monia identiteettejä, jotka aktivoituvat yksi kerrallaan tilanteesta ja sosiaalisesta prosessista riippuen. Identiteetissä onkin kysymys siitä, miten yksilö vastaa toisten tai itsensä asettamiin odotuksiin. Ruohotie painottaa, että eri identiteetit eivät aktivoidu samalla kertaa, vaan yhden identiteetin aktivoituminen estää toisen esiintulon. Identiteetit perustuvat sosiaalisiin prosessei-

hin ja valikoituvat siten yksilön arvojen ja tarpeiden pohjalta (Ruohotie 2004, 7).

Lord, Brown ja Freiberg (1999) puhuvat käsitteestä työskentelevä minäkäsitys (*working self-concept*), jolla he tarkoittavat identiteettiä aktivoivaa mekaniismia. He toteavat, että työskentelevän minäkäsityksen aktivoituminen riippuu kontekstin tai äskettäin saatujen kokemusten herättämistä vihjeistä eli roolin herääminen perustuu ympäristön antamiin vihjeisiin. Lord ja Brown (2004) mallintavat työskentelevää minäkäsitystä kolmen komponentin avulla, jotka ovat vallitseva minäkuva (*self-views*), potentiaalinen minäkuva (*possible selves*) sekä tavoitteet ja standardit (*current goals and standards*). Kaikki nämä kolme komponenttia ovat interaktiossa keskenään ja luovat kontrollijärjestelmän, joka säätelee muun muassa motivaatiota ja tunteiloja (Ruohotie 2004, 8-9).

Luovan yrittäjyyspedagogiikan teoreettiset perusteet

Yrittäjyyteen identifioitumisen prosessissa luovilla toimialoilla on samanaikaisesti kysymys sekä yrittäjyyteen että ammatillisuuteen kasvamisen prosessista. Parhaimmillaan ammatti-identiteettiin rakentuu yrittäjyyden elementti. Tämä on johtojatous kehitettäessä luoville aloille räätälöityä yrittäjyyspedagogiikkaa.

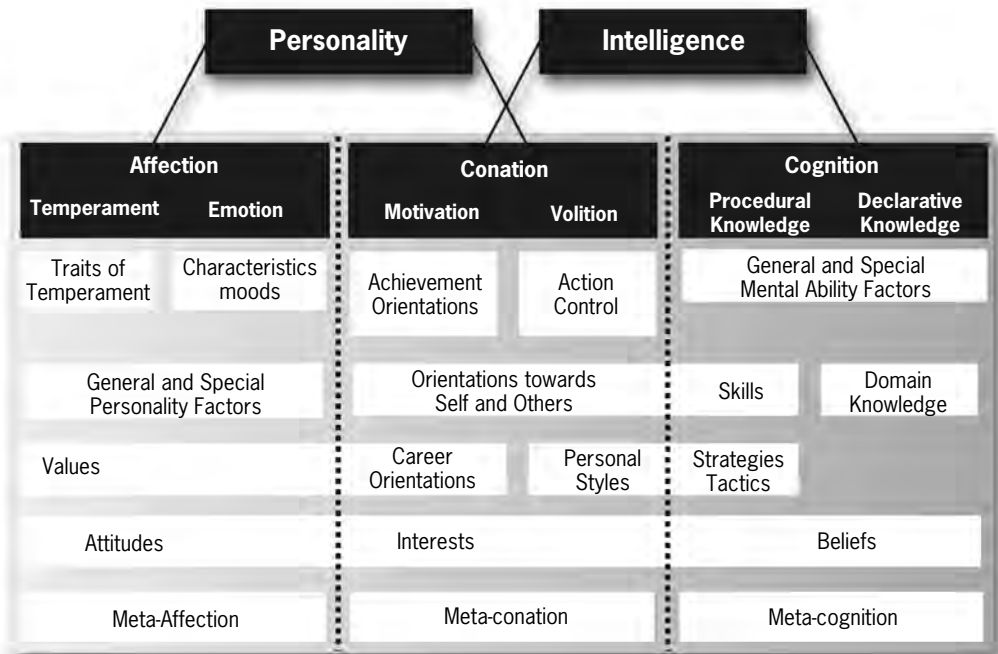
Scott, Rosa ja Klandt (1998) ovat jakaneet yrittäjyyskasvatuksen kolmeen vaiheeseen: oppia ymmärtämään yrittäjyyttä, oppia yrittäjämäistä toimintatapaa ja oppia yrittäjäksi. Teoreettisesti luova yrittäjyyspedagogiikka nojaa Scott, Rosa ja Klandtin ajatuksiin (1998). Luova yrittäjyyspedagogiikka auttaa yk-

silöä ymmärtämään yrittäjyyttä laaja-alaisesti purkaen myyttejä yrittäjyydestä. Samalla oppija oivaltaa, kuinka hänen tulisi kehittää omaa ammatti-identiteettiään, niin että sen keskeinen ilmentymä on yrittäjämäinen toimintatapa. Näin luovan yrittäjyyspedagogiikan avulla luodaan valmiudet yrittäjäksi oppimiseen.

Teorian ja empirian dialogissa kehityksessä oleva luova yrittäjyyspedagogiikka sitoutuu filosofisesti humanistiseen ihmiskäsitykseen, jossa ihminen nähdään toimivana ja intentionaalisenä olentona. Ihminen ymmärretään holistisesti tuntevana, tahtovana ja omaan elämänsäkuuluunsa vaikuttavana olentona. Cibbin (2005) mukaan yrittäjyyteen oppiminen perustuu omanlaiseensa oppimisfilosofiaan, jonka juuret ovat pragmatismissa (Mead, Dewey). Oppimisessa on keskeistä kokemuksellisuus ja yhteistoiminnallisuus. Kokemuksellinen oppiminen on jatkuva prosessi, joka pe-

rustuu kokemuksiin ja niiden analyysiin. Prosessi etenee syklisesti, sillä onnistunut oppimisprosessi tuottaa aina uutta sovellettavaa tietoa ja uusia kokemuksia, jotka jälleen reflektoidaan. Kokemusten yksilöllisyydestä huolimatta oppimisessa on keskeistä yksilön ja ympäristön välinen yhteistyö. Yhteistoiminnallisen oppimisen idean juuret nojaavat John Deweyn oppimiskäsityksiin. Yhteistoiminnallinen oppiminen liittyy sosiokulttuurisen oppimisen teorioihin, joissa korostetaan oppimista sekä tietojen ja taitojen syntymistä todellisessa toiminnassa ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Yhteisö auttaa tulkitsemaan asioita erilaisista näkökulmista.

Snown, Cornon ja Jacksonin (1996) luoma taksonomia ihmisen persoonallisuuden ja älykkyyden konstruktioeroista toimii luovan yrittäjyyspedagogiikan viitekehystenä. Luovassa yrittäjyyspedagogiikassa taksonomia kuvaa affektiivisen,

Source: Combined (Snow, Corno & Jackson 1996, 247; Koironen ja Ruohotie, 2001, 104) and complemented with Metal-Level Constructions.

Kuvio 1. Kyrö (2006, 103).

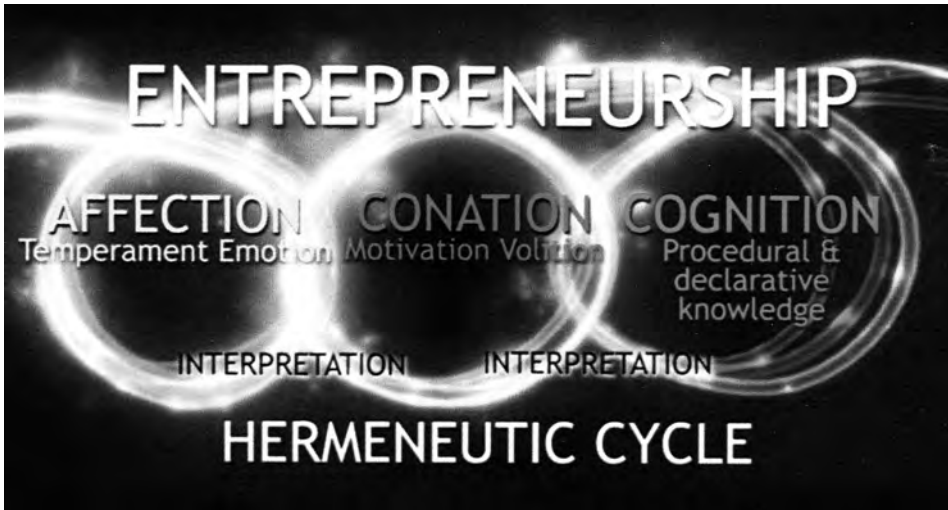
konatiivisen ja kognitiivisen ulottuvuuden asemaa yrittäjyyteen oppimisen prosessissa. Taksonomia auttaa ymmärtämään pedagogiikan perusideaa, mikä merkitsee uutta lähestymissuuntaa yrittäjyyteen. Luova yrittäjyyspedagogiikka pyrkii noudattamaan Kyrön (2005) näkemystä, jonka mukaan yrittäjyysopetuksen tulisi käsittää kokonaisvaltaisesti ne prosessit, jotka liittyvät yksilön persoonallisuuden kehittymiseen ja tietotaidon karttumiseen (Kyrö 2005). Yrittäjyydessä tärkein instrumentti on ihminen itse. Ruohotie ja Koiranen (2000) korostavat, että toiminta yrittäjänä vaatii osaamisen kehittämistä ja jatkuvaa oppimista. Oppimisen ja yrittäjyyden ymmärtämiseksi on hyödyllistä erottaa toisistaan ihmisen persoonallisuuden ja älykkyyden kognitiiviset, affektiiviset ja konatiiviset rakenteet (Ruohotie & Koiranen 2000, 32).

Ruohotie ja Koiranen (2000) avaavat taksonomian käsitteitä, jotta niiden merkityksen yrittäjyyteen identifioimisessa voisi ymmärtää. Affektiivisia rakenteita luonnehtivat käsitteet tunne, emootio, mieliala ja temperamentti. Konatiivisiin rakenteisiin liitetään käsitteet impulssi, halu, tahto ja määrätietoinen pyrkimys. Motivatioon rakenteita ovat muun muassa tavoiteorientaatio, epäonnistumisen pelko, tulosodotukset, itsearvostus, usko omiin kykyihin ja mahdollisuuksiin. Tahdonalaisia rakenteita ovat muun muassa sitkeys, tahto oppia, ponnistelu sekä sisäiset arviointi- ja kontrolliprosessit (mt. 32-36). Kognitiivisia rakenteita kuvaavat käsitteet havaitseminen, tunnistaminen, ymmärtäminen, ajattelu, järkeily ja päättely. Kognitiivinen alue voidaan jakaa proseduraaliseen ja deklaratiiiviseen tietoon. Deklaratiivinen tieto linkittää yhteen

käsitteet ja asiantiedon. Proseduraalisessa tiedossa yhdistyvät tieto ja taito. Tieto ilman taitoa ei ole sovellettavissa (mt. 32-34).

Vaikka taksonomiassa esiintyvät käsitteet erotellaan toisistaan keinotekoisesti, on näitä eroja todellisuudessa mahdotonta pitää puhtaasti erillään toistaan (mt. 36). Taksonomia antaa kuitenkin välineen tarkastella omaa kehittymistään erilaisista näkökulmista. Tähän asti yrittäjyydenopetuksessa on painotettu ihmisen kognitiivista ulottuvuutta ja yrittäjyyttä on lähestytty tästä suunnasta. Yksilön muut ulottuvuudet on unohdettu lähes kokonaan. Opetus on keskittynyt deklaratiiivisen tiedon jakamiseen. Uusi näkökulma on lähestyä yrittäjyyttä ihmisen affektiivisesta ulottuvuudesta käsin. Yrittäjyyteen, etenkin luovilla toimialoilla, liittyy paljon tunteita, pelkoja ja unelmia Uusi lähestymistapa painottaa tasapuolisesti ihmisen affektiivista, konatiivista ja kognitiivista ulottuvuutta tässä nimenomaisessa järjestyksessä.

Yrittäjyyden oppimisessa on tärkeää osallistuminen ja yhteisöllisessä toiminnassa saadut konkreettiset oppimiskokemukset. Kokemukset muuttuvat merkityksiksi reflektoinnin kautta (kts. Mezirow, Ruohotie, Mentkowski). Hermeuttinen kehä kuvaa yrittäjyyteen oppimisen reflektiivistä prosessia: oppija reflektoi suhdettaan yrittäjyyteen kaikilla edellä mainituilla ulottuvuuksilla. Reflektio johtaa uuteen tulkintaan kerta toisensa jälkeen ja avartaa ymmärrystä yrittäjyydestä. Prosessissa on kysymys jatkuvasta syklisestä oppimisprosessista.

Kuvio 2. Yrittäjyyteen oppimisen prosessi luovilla toimialoilla (Hägg 2006).

Mentkowski (2003, 181) on esittänyt teoksessaan *Learning That Lasts* integratiivisen ammatillisen kasvun mallin, jossa yhdistyvät oppiminen, kehittyminen ja suoritus. Tämä malli soveltuu oivallisesti myös yrittäjyyteen identifioitumisen malliksi luovilla toimialoilla, jossa ammatillisuus kulkee käsi kädessä yrittäjyden kanssa.

Mentkowskin (2003) integratiivisen kasvun mallissa ihmisen oppiminen ei tapahdu lineaarisesti, vaan syklimäisesti. Mallissa suoritus tapahtuu yksilön ja ympäristön välisessä interaktiossa, jossa korostuvat yksilön kyvyt, taidot ja emotionit. Sosiaalisen vuorovaikutuksen nähdään edistävän oppimista. Myös tulevaisuuden visiointi ja mahdollisuuksien ennakointi aktivoi yksilöä tarttumaan uusiin mahdollisuuksiin ja tilanteisiin. Palaute toimii kasvun edistäjänä (Mentkowski 2003, 181-183).

Mentkowskin (2003) mallissa ovat ratkaisevia transformatiiviset oppimisyksiköt, jotka tekevät mahdolliseksi monipuolisen kehittymisen yrittäjyyteen kas-

vun eri osa-alueilla. Ensimmäisen oppimisyksikön peruskysymys on: ”Mitä minä osaan ja kuinka sovellan osaamistani?” Syklin kehällä ovat kasvun eri alueet: mallin tai esikuvan tunnistaminen, ajattelu suorituksen aikana, kehysten ajattelemisen ja tiedon konstruointi. Näin ajattelun ja toiminnan vuoropuhelu luo oppijalle mielikuvan siitä, mitä hän osaa ja kuinka hän soveltaa osaamistaan. Tällainen vuoropuhelu vaatii usein harjaantumista. Yrittäjyyden kompetenssin perustana on uppoutuminen sekä ammatillisuuden alueen että liiketoimintaosaamisen ajatteluun ja käytäntöön (Mentkowski 2003, 189-193; 209.)

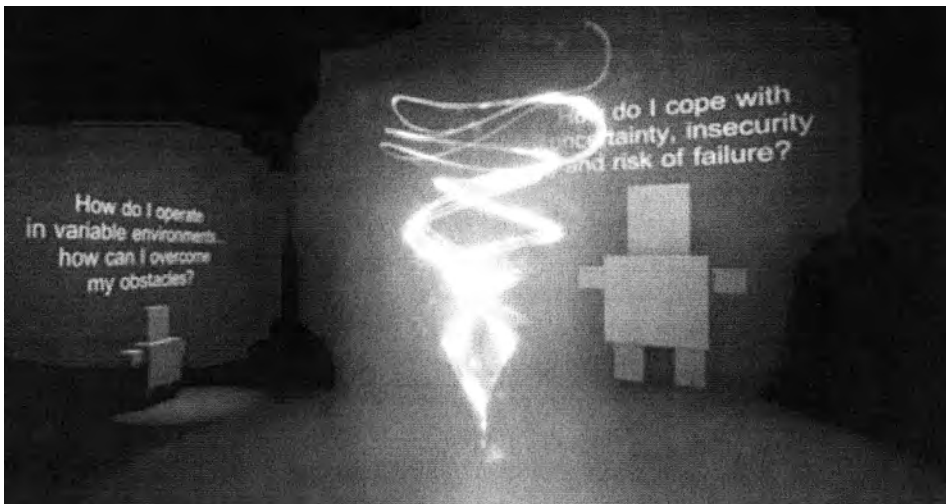
Toisen syklin peruskysymys on: ”Mitä osaan tehdä eri ympäristöissä ja kuinka voin parantaa suoritustani?” Tämän syklin kehällä kasvun alueina ovat: mielikuva roolisuorituksesta, roolisuorituksen tarkkailu, itsearviointi ja reflektiivinen oppiminen. Yhdistämällä suorituksen ja itsereflektion oppija ymmärtää, mitä hän osaa tehdä eri ympäristöissä ja miten hän voi parantaa suoritustaan. Näin oppija ottaa vähitellen

oppimisen omiin käsiinsä. Tässä prosessissa ovat tärkeitä usko omiin kykyihin luovat positiivisen asenteen uusia haasteita kohtaan (mt. 2003, 193).

Kolmannen syklin kysymys on: ”Kuka minä olen ja millaiseksi minun pitäisi tulla?” Tämän syklin kehällä on kysymys sitoutumisesta erilaisiin lähestymistapoihin, näkökulmiin ja aktiviteetteihin ja kasvun alueina ovat itsenäinen oppiminen, todellisuuden uudelleen konstruointi, eri näkökulmien arvostaminen ja laaja-alainen oppiminen. Tässä prosessissa on tärkeää itsefleksio, jossa kohteena ovat henkilökohtaiset uskomukset, oletukset, arvot ja iden-

titeetti. Näin oppija kasvaa tietoisesti omasta itsestään (mt. 2003, 193.)

Mentkowskin (2003) mukaan integratiivisessa kasvumallissa on kysymys muutosprosessista. Tämä prosessi vaatii transformatiivista oppimista, mikä tarkoittaa uskomusten, asenteiden, arvojen ja oletusten poisoppimista ja vastaavien uusien oppimista (mt. 2003, 189-215). Ihmiselle on luonteenomaista vastustaa muutosta, mutta yrittäjyyteen identifioitumisessa jatkuvan muutoksen hyväksyminen on kasvun edellytys. Mentkowskin intergratiivinen kasvumalli koostuu oivallisesti yhteen ne elementit, joista yrittäjyys versoo.

Kuvio 3. Yrittäjyyteen oppimisen syklisen prosessin malli (Hägg 2006).

Tutkimusasetelma, aineiston keruu ja analysointi

Taideyliopistoissa annettava opetus liittyy monipuolisesti teatteriin, tanssiin, kuvataiteisiin, musiikkiin, muotoiluun, mediaan ja sisälöntuotantoon. Suhde ja asennoituminen yrittäjyyteen vaihtelevat. Taidealoilla työllistyminen on usein haasteellista ja taideyliopistoissa nähdäänkin, että

yrittäjyysopinnot tulevat opiskelijoille tarpeeseen. Paasion, Nurmen ja Heinosen (2006) mukaan taideoilla nähdään tärkeänä, että yrittäjyydestä puhuttaisiin sellaisella tavalla, joka ei tuntuisi vieraalta heidän kontekstissaan. Aikaisemmin toteutetuissa yrittäjyysopinnoissa perusongelmana oli koettu se, että opettajat edustivat toista tieteenalaa, eivät kyenneet välittämään sanomaansa. Luova yrittäjyyspedagogiikka haluaa

tarttua tähän ongelmaan, jolloin opetus voidaan toteuttaa taidealan kontekstissa sen omalla kielellä.

Luovien alojen yrittäjyysvalmennus ja siinä käytettävä luovaa yrittäjyyspedagogiikkaa kehitetään tutkijan toimesta IADE Suomen taideyliopistojen koulutus- ja kehittämisinstituutissa. Yrittäjyysvalmennus liittyy intentio- ja start-up -vaiheisiin. Luovaa yrittäjyyspedagogiikkaa demonstroitiin ensimmäisen kerran IADEssa syksyllä 2006. Kyseessä oli uuden lähestymistavan kehittäminen dialogissa empirian ja teorian kanssa.

Tutkimushenkilöt on valittu luovien toimialojen ammattiosajista, joiden aikomuksena on ryhtyä yrittäjiksi. Tutkimushenkilöiden yrittäjyysintentio on todennettu siinä, että he ovat omaehtoisesti hakeutuneet luovien alojen yrittäjyysvalmennukseen tarkoituksenaan ryhtyä yrittäjiksi. Koulutuksen *tavoitteeksi* oli johtoajatusten mukaisesti asetettu oppia ymmärtämään yrittäjyyttä laaja-alaisesti, oppia yrittäjämäistä toimintatapaa ja oppia yrittäjäksi. Opiskelijoille korostettiin, että yrittäjyydessä on kysymys oppimisprosessista, jossa toimija itse on aktiivinen osapuoli. Koulutus oli *tarkoitettu* luovien alojen ammattilaisille, jotka ovat kiinnostuneita yrittäjyydestä ja yrityksen perustamisesta. Koulutus kesti kolme kuukautta.

Valmennukseen valitut henkilöt (N=19) edustivat luovia toimialoja laaja-alaisesti: näyttelijä (1), oopperalaulaja (1), kirjoittava toimittaja (1), sisustusarkkitehti (1), arkkitehti (1), teollinen muotoilija (2), vaatetussuunnittelija (3), asustesuunnittelija (1), tekstiilisuunnittelija (1), kalustesuunnittelija (1), graafikko (1), muotoilujohtaja (1) ja valokuvaaja (1). Kolmella koulutukseen osallistujalla

oli muu kuin luovan alan koulutus: ekonomi (2) ja diplomi insinööri (1), mutta heidän liikeideansa edusti luovaa toimialaa. Jokainen osallistuja oli vakavasti suunnitellut yrityksen perustamista

Empiirinen aineisto kerättiin kolmen kuukauden ajan opiskelijoita havainnoidulla, haastattelemalla ja keräämällä kirjoitettuja kertomuksia. Oppimismetodeina käytettiin luovalle toimialalle räätälöityjä metodeja, jotka perustuivat kokemukselliseen ja yhteistoiminnalliseen oppimiseen. Metodeina käytettiin muun muassa kehollista työskentelyä, osallistavaa draamaa, disruptio-työpajoja, reflektiivistä portfoliota, simulointipelejä, demonstraatioita, dialogisia keskusteluja, klinikkatyöskentelyä, workshop-työskentelyä ja presentaatioita. Tärkeä oppimismetodi oli vertaisarvioinnit pareittain ja ryhmissä. Käytössä oli sähköinen oppimismateriaali Moodle, jonne voitiin koota opetusmateriaaleja, etätehtäviä, kirjallisuusluetteloita, vertaisarviointeja, keskusteluja jne. Opiskelijat antoivat kirjallisen palautteen vastaamalla lomakekyselyyn. Lisäksi opiskelijat haastateltiin kahdessa ryhmässä, jossa he reflektoivat kokemuksiaan valmennuskurssista.

Empiirinen tutkimus vaati tutkijalta luovuuden, luovan alan ja luovan alan toimijan syvällistä tuntemista, jotta tutkija voisi päästä käsiksi tutkittavien elämänsä maailmaan. Tässä artikkelissa raportoidaan valmennuskurssin ensimmäiset havainnot teorian ja empirian dialogissa kehittyvän luovan yrittäjyyspedagogiikan soveltuvuudesta taideyliopistokontekstiin. Laadullinen analysointi merkitsee tässä artikkelissa havaintojen nimeämistä avoimen koodauksen tarkkuudella. Syvempi analyysi seuraa myöhemmin.

Ensimmäiset tulokset

Tutkimuksen tiedonantajien mukaan yrittäjyysopintojen tarjonta taideyliopistoissa on ollut tähän asti vähäistä, tai niitä ei ole ollut lainkaan. Opinnoissa ei ole huomioitu *luovan toimialan ominaispiirteitä*.

Yrittäjyydestä kyllä puhutaan meillä lähes ainoana työllistymisvaihtoehtona, mutta siihen ei tarjota mitään välineitä.

Tähänastiset tutkimustulokset osoittavat, että yrittäjyydellä on lähtökohtaisesti ”huono sointi” luovilla toimialoilla. Yrittäjyyden kuva on kapea-alainen ja yrittäjyyden koetaan tuhoavan luovuuden. Aineisto osoittaa, että *taiteellisuus (artistry)* on erottamaton osa luovan toimijan minäkäsitystä ja ammatti-identiteettiä. Tämä tekijä näyttää muodostuvan affektiivisella tasolla keskeiseksi esteeksi yrittäjyyteen identifioitumisen prosessissa.

Tiedonantajien mukaan oman *osaamisen kaupallistaminen* koettiin vaikeaksi. Yhtenä syynä oli oman luovan ilmaisun menettämisen pelko. Suurimmaksi esteeksi yrittäjäksi ryhtymisessä opiskelijat ilmoittivat ”huoraamisen pelon” eli oman osaamisensa kaupallistamisen. Yrittäjyyteen identifioituminen merkitsee kuitenkin identifioitumista kokonaisena ihmisenä, jolloin myös taiteellisuuden elementti on voimavara yrittäjyydessä.

Taide on pyhää. Jos sitä myy, myy itsensä. Vaan kunpa pääsisin tuosta huoraamisen pelosta!

Toisena syynä nähtiin kasvojen ja uskottavuuden menettäminen oman ammatti-

kunnan keskellä. Ammattikuntauskollisuus saattoi nousta ylitse muiden arvojen. Hyväksynnän hakeminen kollegoilta on tavallista luovilla toimialoilla.

Joo, joo. Toisillemmehan me niitä taloja piirrellään, eikä asiakkaille.

Tunnetasolla koettiin ongelmaksi *rohkeuden puute*. Valmennuksen edessä opiskelijat pääsivät käsittelemään harjoitusten kautta tunteitaan ja voittamaan pelkoja sekä saamaan uskoa unelmiinsa.

Sitten on ittestään löytänyt, et on se turvallisuuden halu ja se on ollu se syy, et en oo ryhtynyt aiemmin yrittäjäksi. Vaikka mä olen koko elämäni hakenu juuri tätä. Se on jotenki tän yhteiskunnan perusajatus se turvallisuus.

Opiskelijat näkivät ja kokivat yrittäjyyden hyvin *kokonaisvaltaisena* asiana, kun stereotyyppinen kuva yrittäjyydestä oli saatu purettua. Yrittäjyys näyttäytyi *prosessina*, jossa pelkän yrittäjyyteen liittyvän asiatiedon jakaminen nähtiin riittämättömänä.

Siinä kyllä menee kouluttajien rahat hukkaan, jos yrittäjyyttä ei nähdä kokonaisuuksena. Se on asenne ja psyykekysymys viimekädessä.

Opiskelijoiden identifioituminen yrittäjyyteen eteni askel askeleelta *prosessinomaisesti*. Jokainen edeltävä vaihe valmisti reflektoinnin kautta seuraavaa kehityksen vaihetta. Affektiivisen ja kognitiivisen ”tason” jälkeen syntyi ”nälkä” tietää ja taitaa enemmän. Näin luotiin motivaatio ja tahto oppia myös usein vaikeaksi koettuja asiatietoja.

Mä olen oppinut täällä, miten toteuttaa sitä yritystä käytännössä, muuttaa sitä tarpeen mukaan ja hakee uusia ratkaisuja. Jos me oltais saatu pelkääntään yrittäjävalmennusta, siis tietoa kasapäin, niin me oltais kyllä aivan kusesa. Ei olis mitään selviytymiskeinoja, kun tulee ensimmäinen ongelma eteen, niin sit olis, et mitäs nyt...

Meille on ollut yhteistä sen jälkeen, kun on tultu tutuiksi itsemme ja toistemme kanssa – löydetty se luottamus toisiimme kaikilla tasoilla, se starving for information, nälkä saada uutta tietoa ja saada löytää se oma roolinsa.

Kouluttajien vahva asiantuntemus, hyvä ja omaleimainen tapaa kommunikoida, monipuolisten ja interaktiivisten oppimismenetelmien käyttö koettiin merkityksellisiksi oppimisessa.

Se tapa, millä se kouluttaja aloitti eli ymmärsi, miten meit lähestytään, et me ollaan luoviin ihmisiin ja mikä meihin puree. Ja sit me jouduttiin heti siihen imuun mukaan ja jouduttiin vastaamaan eli siihen meidän keskiseen vuorovaikutukseen. Sit se, et puhuu niin avoimesti, et tietää, et se luottaa meihin.

Valmennuksen aikana opiskelijat prosessoivat suhdettaan ammatti-identiteettiinsä, taiteeseen ja yrittäjyyteen. Se, mikä koulutuksen alussa nousi suurimmaksi ylitettäväksi esteeksi, oman osaamisensa kaupallistaminen, voitettiin useimpien kohdalla valmennuksen aikana. Myös oman itseluottamuksen vahvistuminen oli opiskelijoille merkityksellistä.

Ja se, että mä oon freelancer, niin täällä mä oon oppinu ajattelee itseäni yrittäjänä ja oppinu sitä, mikä on kaik-

keest vaikeinta, se itensä myymine. Nykyään mä tavallaan tuotteistan itseäni omassa päässäni koko ajan ja mietin, miten mä toimin älykkäästi. Eikä enää tunnu, et huorais.

Valmennuksen tavoitteena oli oppia yrittäjämäiseen toimintatapaan. Valmennuksen aikana opiskelijat irrottautuivat perinteisestä ajattelusta, missä yrittäjyys nähdään ainoastaan omistajayrittäjyytenä. Opiskelijat oivalsivat yrittäjämäisen ajattelun omaksi voimavarakseen työelämässä.

Ja vaikkei ryhtyiskään itse yrittäjäksi, niin onhan tää hirveä lisäarvo tää tietomäärä ja asennepuoli. Jos ajattelee, että työllistäisi itse ihmisiä, jolla ei ole mitään käsitystä liiketoiminnasta ja yrityksen kokonaisuudesta, se on aika vajaa se osaaminen. Se, että on yrittäjämäinen ajattelu, se on hirmunen apu työelämässä.

Yrittäjyyteen identifioitumisen prosessissa oli sosiaalisilla suhteilla ja keskinäisellä vuorovaikutuksella suuri merkitys.

Minusta on helpottunut tämä yrittäjäksi lähteminen tämän kolmen kuukauden aikana, kun näkee, että on olemassa oikeesti mun alan yrittäjiä. Yrittäminen - se on tekemistä, elämää, ei sen kummempaa. Ammattitaitohan mulla on vahva.

Onnistunut ryhmäytyminen loi luottamusta, joka edesauttoi oppimista reflektointiin. Reflektoinnin taitoon oppiminen tuli ilmi opiskelijoiden päivittäisissä pohdinnoissa ja reflektiopäiväkirjoissa.

Täällä on ollut niin avointäällä palautte, et joka kerta on tiennyt, et täältä voitulla ihan mitä vaan ja se on kasvattanut ja vapauttanut, kun ollu se luottamus toisiin.

Aineiston avoin koodaus osoitti neljä tekijää ylitse muiden, jotka osoitautuivat yrittäjyyden esteiksi:

- artistisuus identiteettikysymyksenä
- oman osaamisen kaupallistamisen vaikeus sekä henkisellä että konkreettisella tasolla
- uskottavuuden menettäminen oman ammattikunnan silmissä
- rohkeuden puute.

Tutkimus osoitti, että uusi pedagoginen lähestymistapa murtaa stereotyyppisiä käsityksiä ja avaa ovia yrittäjyydelle. Näin ollen lähestymistapa on hyvin hedelmällinen. Keskeisiksi muutoksiksi valmennuksen jälkeen tutkittavien yrittäjyysasenteissa osoitautuivat:

- yrittäjyys ymmärrettiin asenteena elämään
- yrittäjyys ymmärrettiin oppimisprosessina, johon jokaisella on mahdollisuus
- reflektoinnin taito muodostui tärkeimmäksi työkaluksi oppimisprosessissa
- ammatti-identiteetin uudelleenmuotoutuminen käynnistyi.

Yrittäjyys opittiin tavoitteiden mukaisesti näkemään kokonaisvaltaisena asiana. Kysymys on asenteesta elämään. Aineisto korosti yrittäjyyden oppimisen prosessimaista luonnetta, jossa reflektio näyttelee keskeistä osaa. Suhde ammatti-identiteettiin nousi alusta alkaen keskeiseksi pohdinnan alueeksi. Sen uudelleenmuotoutuminen sai pontta sosiaalisesta vuorovaikutuksesta ja ryhmäreflektiosta. Empiirinen aineisto kävi jat-

kuvaa vuoropuhelua teorian kanssa grounded action lähestymistavan mukaisesti tuottaen alkioita teorian muodostamiseksi.

Opiskelijoista (N=19) neljä perusti yrityksen koulutuksen aikana ja kahdeksan ilmoitti perustavansa yrityksen kolmen kuukauden kuluessa kurssin päättymisestä. Näistä kolme oli jo perustanut yrityksen kuukauden kuluttua koulutuksen päättymisestä. Kolme opiskelijaa ilmoitti perustavansa yrityksen vuoden sisällä koulutuksen päättymisestä, mutta hankkivansa sitä ennen työharjoittelun (ulkomailla) kautta ammattikokemusta. Kolme opiskelijaa jatkoi palkkatyössä ja yksi opiskelija määräaikaisessa työssä. Määräaikaisessa työssä ollut perusti yrityksen palkkatyön ohella ja ilmoitti siirtyvänsä kokotoimiseksi yrittäjäksi työsuhteen päätyttyä. Valmennuksen määrälliset tavoitteet täyttyivät yli odotusten. Valmennuksen keskiarvo annetussa palautteessa oli 4.8 (asteikko 1-5, minimiarvo 1 ja maksimiarvo 5), mitä voidaan pitää erinomaisena.

Kontribuutio

Tämä artikkeli on pyrkinyt avaamaan yrittäjyyden identifioitumisen prosessia taideyliopistokontekstissa näkökulmasta, joka liittyy intension muuttumiseen yrittäjyyteen sitoutumiseksi. Empiria osoittaa eittämättä yhteyden sekä Snown, Cornon ja Jacksonin (1996) taksonomiaan että Mentkowskin (2003) integratiivisen oppimisen malliin. Empiirinen aineisto vahvistaa, että kehittyvän luovan yrittäjyyspedagogiikan lähestymistavalla voidaan purkaa myyttejä ja avata ovia yrittäjyydelle alalla, jossa yrittäjyysvastaiset asenteet ovat yleisiä.

Pedagogiikan peruspilarit holistinen ihmiskäsitys, kokemuksellinen ja yhteistoiminnallinen oppiminen ja luovat menetöt ovat saaneet empirialta kannustavan palautteen. Luovat oppimismenetöt ”puhuvat” luovan alan omaa monivivahteista kieltä. Pedagogiikan kehittäminen jatkuu vuoden 2007 aikana, jolloin sitä demonstroidaan uudelleen Teatterikorkeakoulussa ja Taideteollisessa korkeakoulussa. Seuraavana haasteena pedagogiikan kehittämisessä on kouluttajien valmentaminen. Kouluttajilta odotetaan korkeaa asiantuntemusta, hyvää ja omaleimasta tapaa kommunikoida, monipuolisia oppimismenetömiä ja interaktiivisuutta. Kouluttajien on päästävä syvällisesti käsiksi luovan yrittäjyyspedagogiikan perusperiaatteisiin ja heille on annettava työkaluja kehittää omaa toimintaansa.

Luova yrittäjyyspedagogiikka on räätelöity luovalle toimialalle, mutta sen monistettavuus muille toimialoille on mahdollinen. Luovassa yrittäjyyspedagogiikassa annetaan tilaa ammatillisuudelle ja kunnioitetaan siihen liittyviä arvoja. Näin ollen voisi olettaa pedagogiikan soveltuvan myös muille ammatillisuutta korostaville aloille kuten esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan yrittäjyysvalmennukseen.

Meneillään oleva väitöstudkimukse- ni, jonka osatudkimus on tässä artikkelissa raportoitu, tulee tuottamaan kont-ribuutiota yrittäjyyden tudkimukseen ja yrittäjyyskasvatuksen käytännön kehittä- mistyöhön.

Lähteet

Aho, S. & Laine, K. 1997. Minä ja muut. Kasvaminen sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Keuruu: Otavan kirjapaino.

Carrier, C. 2005. Pedagogical Challenges in Entrepreneurship Education. In P. Kyrö & C. Carrier (Eds.) *The Dynamics of Learning Entrepreneurship in a cross-Cultural University Context*. Hämeenlinna: University of Tampere, 136-158.

Cultural Statistics in Finland 2005. Kulttuuritilasto 2005. Tilastokeskus. Statistical Centre of Finland.

Gibb, A. 2005. The Future of Entrepreneurship education - Determining the basis for coherent policy and practice? In P. Kyrö & C. Carrier (Eds.) *The Dynamics of Learning Entrepreneurship in cross-Cultural University Context*. Hämeenlinna: University of Tampere.

Elinkeinoelämän keskusliitto. PK-yritykset - merkitys kansantaloudessa ja EU:ssa. Saatavilla > http://www.ek.fi/ek_suomeksi/yritytjyys/pk_yritykset/Merkitys_kansantaloudessa_ja_eussa.php < Luet- tu 15.9.2006

Euroopan yhteisöjen komissio. 2003. Vihreä kirja. Yrittäjyys Euroopassa.

Hall, S. 1999. Identiteetti. Tampere: Vastapaino.

Kanerva, A. & Lehikoinen, K. 2007. Menestyksen jonglöörit. Luovien alojen täydennys- koulutus ja sen arvo. Esiselvitys. IADE Julkaisusarja 1/2007.

Kyrö, P. 2006. Avauksia riskin oppimiseen ja opetukseen. Teoksessa P. Kyrö & A. Ripatti (toim.) *Yrittäjyyskasvatuksen uusia tuulia*. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 103.

Kyrö, P. & Carrier C. 2005. Entrepreneurial learning in universities: Bridges across borders. In P. Kyrö & C. Carrier (Eds.) *Learning Entrepreneurship in a Cross-Cultural University Context*. Hämeenlinna: University of Tampere.

Lagerström, S. & Mitchell, R. 2005. Klerot I. Taide- ja kulttuurialojen elinkeinorakenteen muutos ja lähitulevaisuuden osamistarpeet. Cyporen julkaisuja 9. Kulttuuripoliittisen tudkimuksen edistämistäitiö. Helsinki: Yliopistopai- no.

Lord, R. G. & Brown, D. J. 2004. *Leadership Process and Follower Self-Identity*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associate Publishers.

Lord, R. G., Brown, D.J. & Freiberg, S.J.

1999. Understanding the dynamics of leadership: The role of follower self-concepts in the leader/follower leadership. *Organizational Behaviour and Human Decision Processes* 78, 167-203.

Luovien alojen yrittäjyyden kehittämisstrategia 2015. KTM Julkaisuja 10/ 2007. Saatavilla osoitteessa > <http://julkaisurekisteri.ktm.fi> < Luettu 28.3.2007

Mentkowski, M. & Associates. 2003. *Learning That Lasts. Integrating Learning, Development and Performance in College and Beyond.* San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Mezirow, J. 1998. Uudistava oppiminen. Kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa. Helsinki: Painotalo Mikor.

Paasio, K., Nurmi, P. & Heinonen, J. 2005. Yrittäjyys yliopistojen tehtävänä. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:10. Helsinki: Yliopistopaino.

Ruohotie, P. 2000. Conative Constructs in Learning. Teoksessa P. Pintrich & P. Ruohotie *Conative Constructs and Self-regulated Learning.* Saarijärvi: Saarijärven Offset Oy, 1-30.

Ruohotie, P. & Koironen, M. 2000. Yrittäjänä kasvaminen. Teoksessa J. Honka, P. Ruohotie, A. Suvanto & L. Mustonen (toim.) *Ammattikasvatuksen haasteet.* Hämeen Ammattikorkeakoulu. Julkaisu D:125.Saarijärvi: Saarijärven Offset Oy, 32-40.

Ruohotie, P. 2004. Minäkäsityksen ja -identiteetin muuttuminen johtamisen tavoitteena. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 1 (4), 4-15.

Schellenberg, J. A. 1988. *Sosiaalipsykologian klassikoita.* Helsinki: Gaudeamus.

Scott, M.G., Rosa P. & Klandt, H. 1998. *Educating Entrepreneurs for Wealth Creation.* Aldershott: Ashgate.

Simmons, O.E. & Gregory, T.A. 2003. *Grounded Action: Achieving Optimal and Sustainable Change.* *Qualitative Social Research [On-line Journal]* 4 (3), Art. 27. Saatavana www-muodossa osoitteessa: <<http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/3-03/3-03simmons-gregory-e.htm>>. Luettu 13.3.2005.

Snow, Corno & Jackson 1996. Individual Differences in affective, Conative Functions. In

D.C. Berliner & R.C. Calfee (Eds.) *Handbook of educational Psychology.* New York: Simon & Schuster Macmillan, 243-310.

Strauss, A. & Corbin, J. 1990. *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and techniques.* Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.

Sutinen, A. 2003. *Kasvatus ja kasvu.* George H. Meadin kasvatustutkimus John Deweyn ja Charles S. Peircen filosofian valossa. Akateeminen väitöskirja. Turku: Painosalama.

Wilenius, M. 2004. *Luovaan talouteen. Kulttuuriosaaminen tulevaisuuden voimavarana.* Helsinki: Edita Prima Oy

